

10. Etychnyi kodeks vchenoho Ukrainy. [Code of Ethics of the scientist of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.znu.edu.ua/etychnyj-kodex-uchenogo-Ukrajiny.pdf> [in Ukrainian].

11. Khartiia osnovnykh prav Yevropeiskoho Soiuzu. [Charter of Fundamental Rights of the European Union]. (2000, December 07). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 [in Ukrainian].

12. Konventsiiia pro zakhyst prav i hidnosti liudyny shchodo zastosuvannia biolohii ta medytsyny. [Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the World with regard to the Application of Biology and Medicine]. (1997, April 04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334 [in Ukrainian].

13. Zahalna deklaratsiia pro henom liudyny i prava liudyny. [Universal Declaration on the Human Genome and Human Rights]. (1997, November 11). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_575 [in Ukrainian].

14. Uhoda mizh Ukrainoiu ta Yevropeyskym Spivtovarystvom pro naukove i tekhnolohichne spivrobotnytstvo. [Agreement between Ukraine and the European Community on scientific and technological cooperation]. (2002, July 04). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 20.10.2020

УДК 342.565.2 (497.2)

Садовська Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
e-mail: olgasad123@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9897-082X>

Левенець Анжела Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
e-mail: angel1lev@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ: ПОВНОВАЖЕННЯ, ФУНКЦІЇ ТА МІСЦЕ У СИСТЕМІ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ

Стаття присвячена аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання статусу спеціалізованого органу конституційного контролю на прикладі Республіки Болгарії в контексті вивчення позитивних та ефективних практик реалізації повноважень Конституційного суду для української політичної та правової систем та реформ, що відбуваються в Україні.

На підставі статей Конституції, Закону про Конституційний суд, деяких поправок до означених Законів, рішень КС та теоретичних розробок болгарських вчених проаналізовано історію створення, порядок формування, основні функції та роль КС Республіки Болгарія в системі органів державної влади. Встановлено, що КС здійснює особливі, лише йому притаманні, функції, провідна роль серед яких належить функціям саме конституційного контролю та тлумаченню норм конституції. Проаналізовано відмінні риси повноважень Конституційного Суду щодо тлумачення конституційних положень та міжнародних актів, актів ЄС, а також виведені основні думки, сформовані з цього питання в правовій доктрині. У ході викладу також звертається увага на обов'язковість інтерпретаційних рішень Конституційного Суду та їх юридичну силу. Встановлена різниця між тлумаченням, передбаченим у Конституції як окреме повноваження та причинно-наслідковим тлумаченням, яке суд здійснює за необхідності при здійсненні інших своїх повноважень. Загалом практика КС Болгарії відіграє надзвичайно важливу роль для встановлення та функціонування правової держави, для створення умов для розвитку міждержавного співробітництва, а також для реалізації зовнішньополітичних прагнень держави та захисту прав громадян.

Визначені деякі проблеми правового та політичного характеру, що впливають на діяльність КС Болгарії, розв'язання яких є суттєвими у практиці КС України. Приділено увагу аналізу політичної функції КС. Акцентовано, що самостійність і правова незалежність КС в системі державної влади, його невідповідність іншим органам, не означає, що інші гілки влади позбавлені можливості впливу на цей орган, але при цьому КС не має бути важелем впливу на розстановку політичних сил.

Зроблено висновок, що Конституційний суд забезпечує верховенство Конституції, без його діяльності неможливо посилити та вдосконалити конституційну справедливість у Болгарії, а також повністю реалізувати функції основного закону країни. Хоча рішення Конституційного суду, які оголошують неконституційними закони та інші акти,

можуть мати політичні наслідки, Конституційний суд не може і не повинен бути віднесений до категорії політичних судів та існує поза трикутником влади.

Ключові слова: Республіка Болгарія, Конституція, Конституційний суд, конституційний контроль, конституційне правосуддя, система влади, політичне правосуддя, політизація рішень.

Sadovska O., Levenets A. THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF BULGARIA: PREROGATIVES, FUNCTIONS AND PLACE IN THE SYSTEM OF POWER DIVISION

The article is devoted to the foreign experience analysis of legal regulation of the constitutional control specialized body status on the example of the Republic of Bulgaria in the context of study of positive and effective practices of exercising the prerogatives of the Constitutional Court for Ukrainian political and legal systems and reforms in Ukraine.

Based on the articles of the Constitution, the Law on the Constitutional Court, some amendments to these laws, some decisions of the Constitutional Court and theoretical works of Bulgarian scientists, the history of creation, order of formation, main functions and role of the Constitutional Court of Bulgaria in the system of public authorities are analyzed. It has been established that the Constitutional Court performs special functions which are unique, the leading role among which belongs to the functions of a constitutional control and an interpretation of constitutional norms. The distinctive features of the Constitutional Court prerogatives of interpretation of constitutional provisions and international acts, EU acts are analyzed, as well as the main ideas on this issue were formed in legal doctrine are derived. The presentation also draws attention to the binding nature of the interpretative decisions of the Constitutional Court and their legal force. The difference between the usual interpretation and the causal interpretation provided by the Constitution as a separate prerogative, which the court carries out if necessary in the exercise of its other powers, has been established. In general, the practice of the Constitutional Court of Bulgaria plays an extremely important role in the establishment and functioning of the rule of law, in the creating of conditions for the development of an interstate cooperation, as well as in realizing of the state's foreign policy aspirations and protecting of citizens' rights.

Some problems of legal and political nature that affect the activities of the Constitutional Court of Bulgaria have been identified, the solutions of which are significant in the practice of the Constitutional Court of Ukraine. Attention is paid to the analysis of the political function of the Constitutional Court. It is emphasized that the self-sufficiency and legal independence of the Constitutional Court in the system of state power, its unaccountability to other bodies, do not mean that other branches of authorities are deprived of the opportunity to affect this body, but the Constitutional Court should not be a lever of impact on political forces alignment.

Therefore, the Constitutional Court ensures the supremacy of the Constitution, it is impossible to strengthen and improve constitutional justice in Bulgaria without its activities, as well as to fully realize the Constitution functions as supreme law of the country. Although decisions of the Constitutional Court which are declared laws and other acts as unconstitutional may have political consequences, the Constitutional Court cannot and should not be classified as a political court and it exists outside the triangle of power.

Key words: Republic of Bulgaria, Constitution, Constitutional Court, constitutional control, constitutional justice, system of authorities, political justice, politicization of decisions.

Постановка проблеми. Становлення політико-правової системи кожної держави завжди пов'язано із законодавчим та конституційним процесом, який особливо актуальний в умовах важких динамічних та суперечливих транзитивних зрушень, притаманних усім постсоціалістичним суспільствам. Інституціоналізація демократичної системи таких держав вимагала визначення нових базових підстав її організації та функціонування, які б дозволили впорядкувати суспільні зв'язки і відносини й могли сприяти розв'язанню соціальних та політичних конфліктів, а також створенню умов для стабільного прогнозованого розвитку суспільства. Одним з вирішальних елементів є її легітимація, яка здійснюється шляхом законодавчого закріплення базових норм і принципів та інституційним забезпеченням. Такі законодавчі норми фіксуються, як правило, на рівні Конституцій і входять до перших її розділів.

У результаті конституційних змін держави постсоціалістичного простору прийняли концепцію організації влади на принципах поділу її на законодавчу, виконавчу, судову та європейську модель конституційного контролю, запровадивши спеціальні судові органи – конституційні суди, основною функцією яких є здійснення контролю за дотриманням норм Конституції з боку державних органів. В колишніх радянських республіках, що стали незалежними державами, вони були створені замість комітетів конституційного нагляду, які формально діяли у період перебудови.

Привертає увагу досвід Республіки Болгарія (РБ) у запровадженні органів конституційного контролю, яка одна з найперших на постсоціалістичному просторі 12 липня 1991 р. прийняла нову Конституцію та затвердила у серпні 1991 р. за відповідним Законом нову державну інституцію – Конституційний суд [10, с.34-36].

Вибір теми дослідження пояснюється причинами теоретичного та практичного характеру, перш за все, тотожністю протікання демократичних процесів в наших державах; недостатністю, на думку авторів, українських спеціальних наукових досліджень та інформації про болгарський досвід сучасного політико-правового стану, особливо в контексті європейського інтеграційного процесу, адже Україна конституційно визначила власний стратегічний напрямок розвитку. Крім того, слід пам'ятати, що в Україні мешкає найбільша в світі болгарська діаспора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дослідженні зазначеної проблеми автор спирається на експертні оцінки відомих болгарських фахівців з проблем конституційного права, суддів Конституційного суду РБ, тексти законів та теоретичні розробки зарубіжних і українських науковців. Слід підкреслити, що значний інтерес представляють праці болгарських вчених 1990-х рр., коли почали вивчатися процеси

трансформації усіх сфер болгарського суспільства. Тому значна частина публікацій була представлена не тільки фахівцями у галузі конституційного права, а також міждисциплінарними дослідженнями політологів, соціологів та правників, зокрема працями Г. Близнашки, Г. Карасімеонова, С. Начевої, Н. Неновски, Б. Спасова, Я. Стоилова та ін. [12; 15; 19; 21], які були присвячені загально-теоретичним проблемам (Г. Близнашки, Б. Спасов, Н. Неновски), аналізу конституції, або узагальненню практики конституційного процесу (Н. Неновски, С. Начева, Я. Стоилов) [13; 14]. Спеціальні дослідження, присвячені аналізу діяльності КС, стали предметом уваги значно пізніше. На початку 2000-х рр. можна виокремити низку праць з проблем імплементації норм європейського права на болгарський ґрунт, адже РБ готувалась до вступу в ЄС [2; 5; 6; 11; 22]. В останні роки досліджується різні аспекти діяльності КС не тільки болгарськими вченими (З. Йорданова, М. Карагьозова-Финкова, Е. Танчев) [5; 6; 23], а також представниками європейських країн, зокрема дослідження професора К. Ханреті, присвячене вивченню політичних аспектів в діяльності КС [24], Росії [8; 15], України [1; 4; 7].

Заслуговує на окрему увагу найбільш комплексне, систематизоване двотомне видання за ініціативою Інституту конституційної та законодавчої політики в Будапешті (COLPI) «Конституційний суд – юриспруденція 1991–1996», яке узагальнює практику КС РБ за період від 1991 до 2006 рр., у якому опубліковані всі рішення та деякі важливі ухвали КС за ці роки та надані коментарі відомих вчених та практиків, суддів КС [9].

Метою статті є аналіз діяльності Конституційного Суду Болгарії, визначення основних функцій, ролі, особливостей його компетенції та з'ясування деяких дискусійних питань в конституційному правосудді Болгарії, зокрема політизації рішень КС у різні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система конституційного контролю та основні її функції повинні, на думку авторів юридичної енциклопедії, «забезпечувати охорону конституційних приписів від порушень з боку органів публічної влади, а також забезпечувати реалізацію принципу поділу влади з метою формування ефективної системи правління в державі на основі спеціалізації органів публічної влади та недопущення свавілля влади» [8, с.409]. В історичному та правовому розвитку Болгарії чинна Конституція Республіки Болгарія 1991 року вперше вводить в систему державних органів спеціалізовану установу, політичну інституцію, яка не є судом, вона існує поза традиційною тріадою влади, - підкреслює професор Є. Танчев, колишній Голова КС РБ, - головна прерогатива якої – контролювати дотримання Конституції як основного та верховного закону держави та суспільства шляхом здійснення контролю за конституційністю законів та інших актів парламенту та президента, тлумачення принципів та положень Конституції, вирішення суперечок між установами щодо їх компетенції тощо [9, с.20]. З огляду на необхідність спеціалізованої позапарламентської установи для контролю за верховенством конституції за європейським зразком Конституційний Суд (КС) був побудований на прототипі переважно німецького, австрійського, італійського та іспанського конституційного правосуддя і нагадує за структурою та предметом діяльності судовий орган, який, однак, не включений до судової влади. Тобто, Конституція РБ в 1991 р. вперше в національній історії створює спеціалізовану інституцію, яка не входить до жодної гілки влади, для контролю за конституційністю законодавства та дій органів влади, що свідчить про перші кроки реформування старої правової системи та початок затвердження принципу верховенства права.

Характеризуючи правовий статус Конституційного суду Болгарії за Конституцією, слід погодитися з дослідниками, що це спеціальний орган, але підкреслити, що його політичний статус реалізується тим, що КС по суті своєї діяльності бере участь у роботі політичної системи через контрольні та арбітражні (по спорах визначених конституцією органів) рішення. У рішенні КС Болгарії №18 від 16.12.1993 року зазначено, що він не входить до жодної з трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої і судової ні організаційно, ні функціонально [17]. Важливо зауважити, що на той час було багато різних думок щодо ролі та значення КС – одні вважали його органом політичного правосуддя (таку думку висловлює К. Ханреті) [21, с.4], інші – серед яких значна частина депутатів Великих Народних Зборів (ВНЗ), що приймали Конституцію, – органом, який доповнював відсутню другу палату парламенту в конституційному ладі РБ [9, с.26; 21, с.3]. Остання думка лунає й сьогодні в експертному середовищі, частіше в ЗМІ.

На думку авторів, важливо наголосити, що в разі виникнення протиріч між Законом про КС та іншими законами РБ, верховенство належить першому, що також підкреслює незалежність КС від інших органів.

Глава 2 Закону про КС РБ (ст.ст.4-7) визначає його організацію, структуру та склад, і це теж говорить про місце цієї інституції в системі влади. Він складається з 12 суддів, 1/3 яких призначається Народними зборами (НЗ), 1/3 - Президентом Республіки і 1/3 має бути обрана на Загальних зборах суддів Верховного касаційного суду (ВКС) та Верховного адміністративного суду (ВАС). Примітно, що судді обираються без права на переобрання. Строк повноважень КС складає дев'ять років, як в Італії, Україні. Право на членство в КС мають судді, громадяни Болгарії, які не мають громадянства іншої держави та відповідають вимогам статті 147 Конституції РБ [3].

Закон визначає порядок формування, вимоги та строк діяльності. Зокрема, за три місяці до закінчення строку діяльності суддів Голова КС має попередити/поінформувати Голову Народних зборів, Президента та Голів Верховного адміністративного судів та Верховного касаційного суду про призначення нових членів КС. Члени КС продовжують виконувати свої обов'язки до призначення їхніх наступників. Новопризначені

або обрані судді складають присягу не пізніше ніж один місяць після призначення у присутності Голови Народних зборів, Президента та Голів ВКС і ВАС (ст.6).

У параграфі 2 Перехідних положень Закону про КС зазначено, що склад КС у першому мандаті оновлюється за жеребом. Після завершення 3-річного строку склад суду оновлюється двома представниками за квотою Народних зборів (НЗ) та по одному представнику за квотою Президента і судової влади. Після 6-річного строку склад оновлюється двома представниками КС за квотою Президента та одному представнику за квотою НЗ та судової влади [3].

У доповненні до ст.6 п.3 Закону про КС (ДВ, № 114/2003) відзначається, що судді КС мають залишити будь-які посади, інші види діяльності відповідно до ст.147 п.5 Конституції РБ, за виключенням викладачів вищих навчальних закладів. Члени КС, які до призначення викладали у вищих навчальних закладах, мають взяти відпустку, яка не оплачується, на строк виконання своїх повноважень в якості суддів КС. Інформація про акт призначення суддів публікується в «Державному віснику» в 15-денний термін [3].

Ст. 7. Закону про КС визначає порядок обрання Голови КС. На першому засіданні головує найстарший його представник. Судді обирають Голову у відповідності до пункту 4 статті 147 Конституції РБ, за якою кандидат, що здобув більше половини голосів від загального числа суддів (тобто 7 голосів) стає Головою Суду. Якщо за першим обранням ніхто з кандидатів не набрав абсолютну більшість, проходить другий тур, в якому приймають участь два перших представника з найбільшою кількістю голосів. Якщо обидва кандидати набрали однаково кількість голосів, тоді переможцем стає кандидат з більшим професійним досвідом.

Ст. 8. визначає компетенцію Голови КС, за якою він представляє суд, керує засіданнями суду, відповідає за бюджет, розподіляє роботу між суддями, призначає головного секретаря та інший обслуговуючий персонал суду, керує адміністративною діяльністю суду, обнародує акти суду. У разі відсутності Голови Суду його заміщує найстарший за віком суддя [3].

Але які ще повноваження Конституція Болгарії в ст.149 надає КС? Вона констатує, що даний суд: 1) дає обов'язкові тлумачення Конституції (*інтерпретаційні рішення – авт.*); 2) виносить рішення за позовами про встановлення неконституційності законів та інших актів Народних зборів, а також актів президента; 3) вирішує спори про компетенцію між Народними зборами, президентом і урядом, а також між органами місцевого самоврядування і центральними органами виконавчої влади; 4) встановлює відповідність Конституції укладених Республікою Болгарія міжнародних договорів до їх ратифікації, а також відповідність законів загальною визнаним нормам міжнародного права та міжнародними договорами, стороною яких є Болгарія; 5) виносить рішення по спорах про конституційність політичних партій і об'єднань; 6) виносить рішення по спорах щодо законності виборів президента і віце-президента; 7) виносить рішення по спорах про законність виборів народного представника; 8) виносить рішення за звинуваченнями, висунутими Народними зборами проти президента або віце-президента [10].

Основні повноваження суду визначені й у главі третій Закону про КС (ст.12), яка в цілому дублює норми Конституції та ще надає змогу виносити рішення щодо несумісності виконання інших функцій народними депутатами [докл.:3]. За деякими доповненнями від 5.03.2014 р. КС виносить рішення по спорах щодо законності обрання депутатів-членів Європейського парламенту від РБ, скасовує імунітет та встановлює неможливість сумісництва суддів Конституційного суду та ін. [детальн. див: 5].

За законом до КС можуть звертатися: Президент, не менш 1/5 конституційного складу депутатів, уряд, головний прокурор, ВКС, ВАС, Ради громад (*органи самоврядування – авт.*) з питань спорів з центральними органами влади. Пересічні громадяни не мають права звертатися в КС зі скаргами щодо конституційності парламентського законодавства чи актів Президента, які порушують їх права. Це одне з важливих питань, яке є нормою в деяких «нових демократіях», та часто обговорювалося не тільки в наукових та професійних колах, але й у Венеційській комісії. Тому в 2014 та 2016 роках був змінений перелік інституцій, які мають право (но не обов'язок – авт.) подавати позови про неконституційність таких актів, якщо вони порушують права людини чи громадян. Ст 17. Правил організації діяльності Конституційного Суду, які є невід'ємною частиною Закону про КС [3], говорять про Омбудсмана та Вищу адвокатську раду. Таким чином, законодавці підсилили функцію КС щодо захисту прав людини, не змінив при цьому Конституцію.

Справи до розгляду КС приймаються тільки у разі письмового обґрунтування, за виключенням справи про імпідмент. Засідання проходять без участі сторін. Публічний розгляд справ може бути організований тільки за рішенням Суду, попередньо повідомивши зацікавлені сторони та органи. Судді можуть представляти особову думку, однак по справі у зв'язку з імпідментом голосування таємне. Щодо вступу рішень КС в силу, строки різні: рішення, пов'язані з виборами, вступають в силу з моменту прийняття; рішення по інших справах вступають в силу через три дні після підписання й обов'язково мають бути опубліковані в офіційних виданнях протягом 15 днів.

Порівняльно-правове дослідження конституцій у більшості європейських країн приводить до висновку, що небагато із них передбачають можливість їх тлумачення. Сам Конституційний Суд зробив наголос у мотивувальній частині Інтерпретаційного рішення (Тълкувателно решение – мовою оригіналу) № 4 від 1994 року, що саме шляхом уточнення змісту та значення конституційних норм його інтерпретаційна функція позитивно впливає на дії органів державної влади, оскільки вона виявляє встановлені в Конституції

керівні принципи та загальні критерії. Шляхом тлумачення КС розкриває механізми та критерії конституційно-правової поведінки, які можна вивести із конституційних норм. Результати інтерпретаційної діяльності залишаються в конституційно-правовій сфері, хоча і впливають на принципи політичної поведінки. Це повноваження згідно абз. 1, п. 1 ст. 149 Конституції, а також абз. 1 ст. 12 Закону про КС, було надано як виключна компетенція Конституційного Суду, а інтерпретаційні рішення мають силу самої Конституції. Тільки таким чином можна забезпечити одноманітність у застосуванні основних нормативних, ціннісних та концептуальних можливостей Конституції.

Розбіжності, нечіткість в тлумаченні правових норм викликало багато дискусій в умовах гармонізації національного права з правом ЄС на етапі приєднання Болгарії до ЄС, хоча окремі проблеми існують й сьогодні. Вони стосуються тлумачення деяких рішень ЄС для національних судів. В разі виникнення спорів між державами в тлумаченні окремих висновків консультативного характеру, директив або рішень ЄС, тлумачення Конституційного суду РБ відносно дій парламенту, президента та уряду у відповідності з Конституцією залишається у пріоритеті, пояснює колишній Голова КС Е.Танчев [9, с.28]. Але, на думку авторів, самі норми вторинного права ЄС і не мають тлумачитися КС Болгарії, це не міжнародні акти і не норми конституції, тільки дії та акти Президента чи Народних Зборів щодо їх імплементації можуть бути оскаржені з питань неконституційності.

В цілому перевірка законодавства на відповідність нормам міжнародних договорів, в яких Болгарія є стороною, може привести, як наслідок, і до їх тлумачення, що говорить про зовнішньополітичну роль КС та певний вплив Суду на імідж країни на міжнародній арені.

Аналіз повноважень Конституційного суду та його діяльності (розгляд справ, прийняття рішень, їх тлумачення, особлива думка суддів) дає підстави відокремити деякі дискусійні питання в конституційному правосудді в Болгарії. По-перше, це стосується об'єктів конституційного контролю. На самому початку діяльності КС прийняв рішення про те, що всі закони, прийняті до 1991 р., не підлягають розгляду на предмет відповідності Конституції (§ 3 перехідних положень та заключних розпоряджень Конституції), хоча у 1996 р. такий факт був, коли КС прийняв рішення про неконституційність Закону, прийнятого до 1991 р., за яким були порушені права людини [детальн: див.9, с.27].

По-друге, захищаючи верховенство Конституції при розгляді конституційності парламентських законів, президентських указів та рішень судової влади, КС може здійснювати як абстрактний, так і конкретний контроль за вищими державними інститутами, в той же час, не діє принцип прямого контролю щодо захисту прав людини, які проголошені Конституцією, тільки за допомогою Омбудсмена чи Адвокатської Ради.

Третя проблема, що обговорюється – це метод досягнення рішення, пов'язаний з голосуванням простою більшістю, тобто рішення про неконституційність вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало 7 з 12-ти суддів. З 1991 по 2003 рр. з 312 звернень КС прийняв 229 рішень на предмет відповідності Конституції [9, с.30]. Автори вважають, що попри критичне відношення фахівців, деяких політичних сил до рішень КС, правляча більшість в парламенті та уряді дослуховувалася до рішень КС, який успішно виконував місію захисника Конституції.

На завершення про найважливішу проблему – це політична функція конституційних судів, як її визначають деякі українські конституціоналісти [4, с.18-19]. Політичний аспект заслуговує на особливу увагу, оскільки КС є важливим елементом політичної системи, він приймає рішення про конституційність політичних партій і об'єднань; виносить рішення по спорах щодо законності виборів президента і віце-президента; виносить рішення по спорах про законність виборів народного представника; виносить рішення за звинуваченнями, висунутими Народними зборами проти президента або віце-президента. Як правило, ці аспекти в практиці діяльності судів не виносяться на обговорення, або стають предметом розмови вузького кола зацікавлених людей, як підкреслює К. Ханреті [24, с.4]. Застосовуючи ті чи інші конституційні норми у різні моменти політичного життя, КС здійснює опосередкований вплив на політичні відносини, виступаючи одночасно не як учасник політичного процесу, а як захисник Конституції та права в цілому. За визначеними повноваженнями (ст.12 Закону про КС) основними ініціаторами конституційного контролю є політичні інститути, які об'єктивно «залучають» КС до сфери політики. Без зовнішньої ініціативи сам суд чи окремі судді не можуть виносити рішення по спорах чи тлумачити Конституцію. К. Ханреті вимушений констатувати, що КС в постсоціалістичних державах, зокрема й в Болгарії, використовуючи високий рівень судової незалежності, часто дозволяють «політичну» роздачу прав (правораздаване – болг.), оскільки судді можуть висловлювати власні політичні уподобання без остраху за наступні санкції, розуміючи наскільки вони зобов'язані людям, які делегували їх на займання цих посад [24, с.4-5].

В останні роки серед експертного середовища, журналістів, ЗМІ та на багатьох інформаційних ресурсах значно частіше лунають думки щодо політизації і залежності КС від окремих гілок влади, зокрема законодавчої, президентської, від правлячої більшості, у вирішенні питань, пов'язаних з розглядом справ на предмет неконституційності (противоконституционност – болг.), законів та рішень, які приймаються. В цьому середовищі навіть почали вживати поняття «політичне правосуддя», яке практично не зустрічається в наукових публікаціях, але, на думку автора, може претендувати на введення в науковий оборот, особливо враховуючи останні події в КС України.

Щодо обвинувачень в політизації рішень, слід звернути увагу на рішення КС Болгарії (щодо

реєстрації та діяльності політичних партій РПС - Рух за права і свободи (болг. – ДПС), створеної представниками турецького етносу (Рішення № 4 от 21.04. 1992 г. по справі № 1 от 1991 р.) та партії «ОМО–Илинден–ПИРИН» (Рішення N: 1 КС РБ от 29.02.2000 г. по справі N: 3 от 1999 р.) на предмет неконституційності, які вважаються рішеннями не правового, а політичного характеру. КС по справі РПС не знайшов порушень, які не відповідають ст. 11, п. 4 Конституції, яка забороняє створення партій на етнічній та релігійній основі. Підставою є Устав РПС, який дозволяв представникам інших етнічних груп вступати в партію та склад парламентської групи РПС у Народних зборах 36-го скликання [19]. Однак справу партії «ОМО-Илинден-ПИРИН» було розглянуто КС на основі п.2 ст.44. Конституції, яку оголосили поза законом, як організацію, діяльність якої була спрямована на порушення суверенітету та територіальної цілісності, що спровокувало звернення в Страсбурзький Суд, який рішенням від 20 жовтня 2005 р. констатував, що заборона порушує п.4 ст. 11 Конституції, на підставі якого КС РБ виніс своє рішення, стверджуючи, що в Болгарії немає окремого македонського етносу. ЄСПЛ признав, що відмова болгарського КС признати право на реєстрацію "ОМО-Илинден-Пирин", дійсно є порушенням ст. 11 (свобода асоціацій) Європейської конвенції з прав людини. Таке рішення було винесене, за думкою Європейського Суду, виходячи з того, що дії болгарської влади були непропорційними ступеню серйозності загрози національній безпеці. З таким нечітким формулюванням КС РБ мав погодитися [18].

За минулий рік КС РБ виніс рішення в справі щодо тлумачення поняття «державна зрада» та «порушення Конституції» (ст.103, п.4), пов'язаний з обвинуваченнями Президента РБ Р. Радева Головним прокурором Г.Гешовим щодо порушення Конституції. У прийнятому рішенні, підкреслено, що в ініційованому кримінальному впровадженні «імунітет президента та віце-президента виключають здійснення таких процесуальних дій, які спрямовані проти них і безпосередньо порушують їх особисті права та свободи» [20]. Ця справа має власну історію, пов'язану зі складними відносинами Президента з парламентською більшістю і зокрема Прем'єром Б. Борисовим, лідером партії ГЕРБ (Громадяни за європейський розвиток Болгарії) з моменту обрання Президента-соціаліста у 2016 р. Влітку 2020 р. два місяці йшли протести проти політики уряду (в основному в Софії), який, на думку Президента, не впорався із ситуацією з коронавірусом та також був обвинувачений в корупції. Б.Борисов, в свою чергу, виступив з пропозиціями змін до Конституції [16], на що не мав таких повноважень. Президент закликав уряд добровільно піти у відставку, а парламент – до саморозпуску. Такі заяви Президента теж були сприйняті як замах на Конституцію, за якою у Президента таких повноважень немає. Представники різних політичних сил та деякі судді (М.Карагьозова-Финкова, М. Г.Марков) [11] вважають, що Рішення КС по зверненню Прокурору про тлумачення положення п.4 ст.103 КБ, значною мірою є політичним рішенням. Питання політизації рішень (прийняття їх у угоду тій чи іншій політичній силі чи гілці влади) органів конституційного контролю залишаються однією з найважливіших проблем не тільки для Болгарії, а в першу чергу, для України (ситуація з визнанням неконституційними низки антикорупційних норм та спробою Президента В. Зеленського розпуску чи перезавантаження КС за такі рішення), які потребують глибокого фахового наукового дослідження.

За визначенням самого Конституційного Суду РБ, яке з'явилося на сайті КС РБ після конфлікту інтересів двох політичних сил: «Конституційний Суд утвердився в суспільстві як політично незалежний орган, що забезпечує верховенство Конституції. Хоча рішення Конституційного суду, які оголошують неконституційними закони та інші акти, можуть мати політичні наслідки, Конституційний суд не може і не повинен бути віднесений до категорії політичних судів. Він зрікався б себе, якщо вирішував справи з політичних, а не суто конституційно-правових причин» [21]. Але чи можна поставити крапку цим висловлюванням суддів на дискусіях щодо місця КС у системі поділу влади?

Висновки. Досвід діяльності КС РБ свідчить, що цей інститут конституційного контролю став реально діючим механізмом захисту верховенства Конституції та права в цілому і забезпечення конституціоналізму. Він виконує роль арбітра між гілками влади, стабілізує функціонування центральних інститутів державної влади та політичний процес в країні в цілому.

Захищаючи Конституцію, її верховенство, Суд РБ виконує важливу функцію захисту прав людини, закріплених Конституцією 1991 р. Однак, актуальним залишається необхідність застосування досвіду деяких європейських країн щодо введення інституту індивідуальної скарги про неконституційність чи порушення конституційних прав громадян, про що давно йдуть дискусії болгарських спеціалістів з конституційного права.

Щодо інтерпретаційної функції КС існує різниця між тлумаченням, передбаченим у Конституції РБ як окреме повноваження, та причинно-наслідковим тлумаченням, яке суд здійснює за необхідності при здійсненні інших своїх повноважень, наприклад контролю за відповідністю законів Конституції та міжнародному праву. Можна констатувати, що інтерпретаційна практика Конституційного Суду в цьому ракурсі відіграє надзвичайно важливу роль для встановлення та функціонування правової держави, для створення умов для розвитку міждержавного співробітництва, а також для реалізації зовнішньополітичних прагнень держави. Без його роботи неможливо посилити та вдосконалити конституційну справедливість у Болгарії, а також повністю реалізувати функції Конституції як верховного та основного закону, підняти рівень правосвідомості і правової культури суспільства та політиків зокрема.

Враховуючи особливості історичного та політичного розвитку держави, виконуючи основні функції конституційного правосуддя, конституційного контролю, правової охорони, офіційного тлумачення, разом

із цим КС залишається в політико-правовому полі держави, виконує також політичну функцію, розглядаючи спори по спорах між органами держави, про конституційність політичних партій і об'єднань, щодо законності виборів президента і віце-президента, про законність виборів народного представника та за звинуваченнями, висунутими Народними зборами проти президента або віце-президента. Але він не повинен бути при цьому органом політичного правосуддя, на рішення якого впливатимуть політичні уподобання власно суддів та представників різних політичних сил, які делегують їх на такі високі та відповідальні посади. Де-юре КС Болгарії стоїть окремо від трикутника влади, де-факто ж може бути фактором ризику для балансу влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бутирський А. А. Судова система Республіки Болгарія: зміст та особливості. *Держава і право*. Вип.53. 2011. С. 188-193.
2. Българска конституционна съдийка Е. Друмева изнесе лекция в Дармшад. Новини и анализи от България. _DW_ 04.06.2007. URL: <https://p.dw.com/p/V3vA>
3. Закон за Конституционен съд 1991 г. Обн. Държавен вестник бр.67 от 16 август 1991 г., изм. и доп., бр. 25 от 16 март 2001 г., бр. 50 от 21.06.2014г., бр. 14 от 19.02.2016 г., изм., бр. 16 от 26.02.2016 г., изм. и доп., бр. 9 от 29.01.2019 г., доп., бр. 30 от 31.03.2020 г., г. URL: <http://www.constcourt.bg/bg/LegalBasis>
4. Ивановська А.М. До питання про місце Конституційного суду України в системі органів державної влади. *Університетські наукові записки, Хмельницький ун-т управління та права*. 2015. №1 (53). С.12-26.
5. Йорданова З. Преглед на практиката на Конституционен съд на Република България по въпросите на избираемостта и несъвместимостта в държавното управление. *Научни трудове на Русенския университет*. 2012. Том 51. Сер. 7. С. 66 – 74. URL: [researchgate.net/publication/331653320](https://www.researchgate.net/publication/331653320)
6. Карагъзова-Финкова М. Конституционен съд. *Конституционен съд. Юриспруденция 1997-2006 г. разд. VIII*. София, Издателство «Отворено общество», 2010. С. 675-780.
7. Ковальчук В.Б. До питання про роль та місце Конституційного суду в системі вищих органів державної влади: в контексті європейського досвіду. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2016. №837. С. 137-142.
8. Конституционное право: словарь. Отв. ред. проф. Маклаков В.В. М.: Юрист, 2001.
9. Конституционен съд. Юриспруденция 1997-2006. София, Издателство «Отворено общество», 2010. 881 с.
10. Конституция на Република България. София, 1991. URL: www.parliament.bg/bg/18
11. Марков Г. 2020 - Борисов победи опозицията с 5:0. URL: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/9414200/>
12. Начева С. Конституционноправни основи на политическият живот в България. *Избирателни закони*. София: Изд-во «Сиби», 2001. С.4-49.
13. Неновски Н. Конституция на Република България аотирана с тълкуванията на Конституционния съд. София, Сиби. 2001. 347 с.
14. Неновски Н. Конституцията: актуални въпроси на теорията и практиката. София, Сиби. 2002. 136 с.
15. Опря О. В. Конституционные суды в постсоциалистических государствах Восточной Европы: на примере Конституционного суда Республики Болгарии: дис. ... к.ю.н.: 12.00.02. М., 2002. 192 с. URL: dissercat.com/content/constitutionsnyyt-sudy-v-postsozialist.-gosudarstvach/
16. Премьер-министр Болгарии предложил изменить Конституцию на фоне протестов. *Политика*, 15 авг 2020. URL: <https://www.rbc.ru/politics/15/08/2020/5f36fc249a7947a2595bfc8e>.
17. Президент Болгарии призвал правительство уйти в отставку. 11.07.2020. URL: <http://dw.com/ru/президент-болгарии-призвал-правительство-уйти-в-отставку/a-54141980>
18. Решения на Конституционния съд на Република България №18 от 16.12.1993. URL: <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/default.aspx?ID=133>.
19. Решение №1 КС РБ от 29 февруари 2000 г. по конституционно дело N: 3 от 1999 г. Обн., ДВ, бр. 18 от 07.03.2000 г.. URL: lex.bg/laws/Idoc/; Страсбург. CERD. URL: miris.euros.edu/mugs2/do/blom.html?
20. Решение № 4 от 21 април 1992 г. по конституционно дело № 1 от 1991 г. ДВ, бр. 35 от 28.04.1992 г. URL: lex.bg/laws/Idoc/
21. Решение № 12 от 30 юли 2020 г. Обн., ДВ, бр. 70 от 7 август 2020 г.. URL: <http://www.constcourt.bg/bg/Home/Home>
22. Спасов, Б. Конституционно право на Република България. Част втора. С., 2002. 234 с.
23. Стоилов Я. Конституционни промени във връзка с членството на Република България в Европейски съюз. *Понеделник*. 2001.бр.12. С.65-72.
24. Танчев Е. Конституционен контрол в сравнителна и българска перспектива. *Конституционен съд. Юриспруденция 1997-2006 г*. София, Институт «Отворено общество», 2010. 881 с.
25. Ханрети Крис. Българският Конституционен съд като допълнителна законодателна камара / Превод на В.Петров. 2014. SAGE/ *East European Politics and Societies and Cultures*, Vol.28. N.3 August 2014, 540-558. URL: www.sadebnopravo.bg.
26. Христова Г. Конституційна скарга як національний «фільтр» справ на шляху до Європейського суду з прав людини. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження*

конституційної скарги в Україні: збірка тез. м. Київ, 18 груд. 2015 р. Конституц. Суд України; за заг. ред. Ю. В. Бауліна. К.: ВАІТЕ, 2016. 186 с.

REFERENCES:

1. Butyrs'kyu, A. A. (2011) Sudova systema Respubliky Bolhariya: zmist ta osoblyvosti. [Judicial system of the Republic of Bulgaria: content and features] *Derzhava i pravo – State and Law*, 53, 188-193 [in Ukrainian]
2. Bulgarska konstitutsionna sudiyka E. Drumeva iznese lektsiya v Darmshtad. [Bulgarian Constitutional Judge E. Drumeva gave a lecture in Darmstadt]. *Novini i analizi ot Bulgariya – News and analyses from Bulgaria*. DW_04.06.2007. Retrieved from: <https://p.dw.com/p/B3vA> [in Bulgarian]
3. Zakon za Konstitutsionen sud 1991 g. [Constitutional Court Act 1991]. *Obn. D"rzhaven vestnik – State herald. br.67 ot 16 avgust 1991 g., izm. i dop., br. 25 ot 16 mart 2001 g., br. 50 ot 21.06.2014g., br. 14 ot 19.02.2016 g., izm., br. 16 ot 26.02.2016 g., izm. i dop., br. 9 ot 29.01.2019 g., dop., br. 30 ot 31.03.2020 g.* Law of Constitutional Court with amendments. Retrieved from: <http://www.constcourt.bg/bg/LegalBasis> [in Bulgarian]
4. Ivanovska, A.M. (2015) Do pytannya pro mistse Konstytutsiynoho sudu Ukrayiny v systemi orhaniv derzhavnoyi vlady. [On the question of the place of the Constitutional Court of Ukraine in the system of public authorities]. *Universytetski naukovy zapysky, Khmel'nytskyi un-t upravlinnia ta prava. – University's scientific notes*. 1(53).12-26. [in Ukrainian]
5. Iordanova, Z. (2012) Pregled na praktikata na Konstitutsionen sud na Republika Bŭlgariya po vŭprosite na izbiraemostta i nesŭvmestimostta v dŭrzhavnoto upravlenie. [Review of the practice of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria on the issues of electability and incompatibility in public administration]. *Nauchni trudove na Rusenskiya universitet – Scientific works of Ruse University*. 1(7) 66–74. Retrieved from: researchgate.net/publication/331653320 [in Bulgarian]
6. Karagozova-Finkova, M. (2010) Konstitutsionen sud. [Karagiozova-Finkova M. Constitutional Court]. *Iurisprudentsiya 1997-2006 h. razd. VIII. Sofia, Izdatelstvo «Otvoreno obshchestvo» - Jurisprudence 1997-2006. VIII. Open Society Publishing House*. 675-780. [in Bulgarian]
7. Koval'chuk, V.B. (2016). Do pytannia pro rol' ta mistse Konstytutsiynoho sudu v systemi vyshchyykh orhaniv derzhavnoyi vlady: v konteksti ievropeys'koho dosvidu. [On the question of the role and place of the Constitutional Court in the system of higher state authorities: in the context of the European experience]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "Lvivs'ka politekhnika". Yurydychni nauky – Juridical sciences*, 837, 137-142 [in Ukrainian]
8. Maklakov, V.V. (2001). Konstitutsionnoe pravo: slovar'. [Constitutional law: a dictionary]. M.: *Yuryst - Lawyer*. [in Russian]
9. Konstitutsionen sud. Iurisprudentsiya 1997-2006. [Constitutional Court. Jurisprudence 1997-2006]. (2010). Sofia: Izdatelstvo «Otvoreno obshchestvo» - Open Society Publishing House. 881. [in Bulgarian]
10. Konstitutsiya na Republika Bulgaria. [Constitution of Republik of Bulgaria]. (1991). Sofia. Retrieved from: www.parliament.bg/bg/18 [in Bulgarian]
11. Markov, H. (2020). Borisov pobedi opozitsiyata s 5:0. [Borisov defeated the opposition 5: 0]. Retrieved from: <https://www.24chasa.bg/mnenia/article/9414200/www.24chasa.bg>. [in Bulgarian]
12. Nacheva, S. (2001). Konstitutsionnopravni osnovi na politicheskiyat zhivot v Bulgaria. Izbiratelni zakoni. [Constitutional legal bases of the political life in Bulgaria. Electoral laws]. Sofia: Sibi [in Bulgarian]
13. Nenovsky, N. (2001). Konstitutsiya na Republika Bulgaria anotirana s t"lkuvaniyata na Konstitutsionniya s"d. [Constitution of the Republic of Bulgaria annotated with the interpretations of the Constitutional Court]. Sofia. Sibi [in Bulgarian]
14. Nenovsky, N. (2002). Konstitutsiyata: aktualni v"prosy na teoriyata i praktikata. [The Constitution: current issues of theory and practice]. Sofia: Sibi [in Bulgarian]
15. Opria, O. V. (2002). Konstitutsionnye sudy v post-sotsialisticheskikh gosudarstvakh Vostochnoi Evropy: na primere Konstitutsionnogo suda Respubliki Bolgarii. [Constitutional courts in the post-socialist states of Eastern Europe: on the example of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria]. Candidate's thesis. Moscow. Retrieved from: dissertat.com/content/constitutsionny-tudy-v-postsozialist-gosudarstvakh/ [in Russian]
16. Prem'er-ministr Bolgarii predlozhyly izmenit' Konstitutsiyu na fone protestov. [The Prime Minister of Bulgaria proposed to amend the Constitution amid protests]. (2020). *Politika – Policy*. Retrieved from: <https://www.rbc.ru/politics/15/08/2020/5f36fc249a7947a2595bfc8e> [in Russian]
17. Prezydent Bolgarii pryzval pravytel'stvo uyti v otstavku. [The President of Bulgaria called on the Government to resign]. (2020). Retrieved from: URL: <http://dw.com/ru/prezydent-bolharyy-pryzval-pravytel'stvo-uyty-v-ot-stavku/a-54141980> [in Russian]
18. Reshenie na Konstitutsionen sud na Republika Bulgaria №18. [Decisions of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria №18]. (1993). Retrieved from: <http://www.constcourt.bg/Pages/Document/default.aspx?ID=133>. [in Bulgarian]
19. Reshenie №1 KS RB ot 29 fevruary 2000 h. po konstitutsionno delo N: 3 ot 1999 h. Obn., DV, br. 18 ot 07.03.2000 g. [Decision №1 of the Constitutional Court of the Republic of Bulgaria of 29 February 2000 on constitutional case N: 3 of 1999. Promulgated, SG, iss. 18 of March 7, 2000]. Strasburg: CERD. Retrieved from: miris.euros.edu/mugs2/do/blom.html [in Bulgarian]

20. Reshenie № 4 ot 21 april 1992 g. po konstitutsyonno delo № 1 ot 1991 h. DV, br. 35 ot 28.04.1992 g. [Decision № 4 of 21 April 1992 on constitutional case № 1 of 1991 SG, iss. 35 of 28 April 1992]. Retrieved from: lex.bg/laws/ldoc/ [in Bulgarian]

21. Reshenie № 12 ot 30 yuly 2020 h. Obn., DV, br. 70 ot 7 avgust 2020 h. [Decision № 12 of 30 July 2020. Promulgated, SG, iss. 70 of August 7, 2020]. Retrieved from: <http://www.constcourt.bg/bg/Home/Home> [in Bulgarian]

22. Spasov, B. (2002). Konstitutsionno pravo na Republika Bulgariya. Chast vtora. [Constitutional law of the Republic of Bulgaria. Part two]. Sofia [in Bulgarian]

23. Stoilov, Y.A. (2001). Konstitutsionni promeni v"v vr"zka s chlenstvoto na Republika Bulgaria v Evropejskiy soiuz. [Constitutional changes in connection with the membership of the Republic of Bulgaria in the European Union]. *Ponedelnik*, 12, 65-72. [in Bulgarian]

24. Tanchev E. (2010). Konstitutsionen kontrol v sravnitelna i bulgarska perspektiva. Konstitutsionen sud. Iurysprudentsiya 1997-2006 gg. [Constitutional control in a comparative and Bulgarian perspective. Constitutional Court. Jurisprudence 1997-2006]. Sofia: *Institut «Otvoreno obshchestvo» - Open Society Publishing House*. [in Bulgarian]

25. Khanreti, K. (2014). Bulgarskiyat Konstitutsionen sud kato dopolnitelna zakonodatelna kamara. [The Bulgarian Constitutional Court as an Additional Legislative Chamber]. *East European Politics and Societies and Cultures*, 3, 540-558. [in Bulgarian]

26. Khrystova, H. (2016). Konstytutsiyna skarha yak natsional'nyy «fil'tr» sprav na shlyakhу do Evropeys'koho sudu z prav liudyny. [Constitutional complaint as a national "filter" of cases on the way to the European Court of Human Rights.]. *Konstytuts. Sud Ukrayiny; za zah. red. YU. V. Baulina. K.: VAITE*. 186 . [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 20.10.2020